

I NAJAVA: Niz emisija koji pokušava povijesno pregledati antikolonijalistički otpor na trima kontinentima (u Africi, Južnoj Americi i u Aziji) nastavljamo u večerašnjoj emisiji procjenom egipatske situacije i uloge Gamala Abdela Nassera te prikazom anglofonske afričke scene. Autor tekstova je Robert Young, a za radio ih je prevela Zdenka Ungar.

II Egipat

Neki od najvažnijih revolucionarnih pokreta u tom ranom razdoblju nisu bili pravi narodnooslobodilački pokreti - u smislu otimanja nezavisnosti od neke kolonijalne sile. Taj je aspekt svakako bio izvorno prisutan u Kini u odnosu na Japan, ali prava je revolucija djelovala protiv Kuomintanga. Slično tome, politički značaj Egipta nije se izvodio iz antikolonijalne revolucije, jer teoretski Egipat je bio nezavisan još od 1922. Unatoč tome, Egipat je dugo bio amblem antikolonijalnog otpora. Od 1805. pa nadalje, Egipat je pod vlašću Muhammada Alija bio model kolonizirane nacije (u to doba pod Otomanskim carstvom) koja je uspjela postići visoki stupanj političke nezavisnosti razvijajući uspješnu vojsku i jaku industrijsku i poljoprivrednu ekonomsku bazu. U političkom smislu Egipat je oscilirao između želje za autonomijom u okviru Otomanskoga carstva, potpune nezavisnosti i želje da sam postane imperijalna sila. U praktičnom smislu, pod vlašću

Muhammada Alija, a zatim i njegova unuka Ismaila, Egipat je razvio naprednu ekonomiju, modernu infrastrukturu luka, cesta, željeznica i telegrafa, visoko razvijen nacionalni obrazovni sistem, cvatući tisak i internacionalnu književnu i kulturnu sredinu, kao i moćnu vojnu mašineriju. U odgovor na sve češće intervencije europskih sila, počevši od Londonskog sporazuma 1840. pa do britanske invazije na Egipat 1882., Egipat je razvio snažan kulturni nacionalizam koji je konzistentno pružao otpor britanskoj dominaciji, čak i onda kada se njegova vojska nije mogla oduprijeti premoći Gatlingove strojnice. Unatoč britanskoj okupaciji i Cromerovoj deindustrijalizaciji koja je uslijedila i pretvorila zemlju u ekonomski satelit lancashireske pamučne industrije, egipatske procedure uspješnoga ekonomskog, vojnog i kulturnog samoosnaženja stvorile su model sekularne modernizacije države, bila ona već kolonizirana, poput Indije, Irske i magrepskih zemalja, bilo ugrožene kolonizacijom poput Japana i Turske.¹ Upravo će egipatski nacionalistički intelektualac, Duse Muhammed Ali, londonski urednik panafričkog "African Timesa" i "Orient Reviewa" od 1912. do 1918. te autor žestoko nacionalističke "Zemlje faraona" iz 1911., biti jedan od glavnih izvora inspiracije Marcusu Garveyju.

¹ Ajayi, 1989.

Britanija je formalno objavila protektorat nad Egiptom 1914., ali nacionalistički otpor pod vodstvom Sa'd Zaghūla, vođe stranke al-Wafd al-Misri, kulminirao je revolucijom iz 1919. koja je uspjela mobilizirati sve dijelove egipatskoga društva, uključujući i žene koje su sudjelovale u kampanjama javnih demonstracija protiv britanske vladavine. U ožujku 1922. Britanija je priznala egipatsku deklaraciju nezavisnosti, koja je formalno proglašena mjesec dana ranije. Međutim, pod vladavinom kralja Fu'āda I. Egipat je stvarno ostao pod britanskom jurisdikcijom, još i više zbog njegovih gorkih razmirica s Wafdom.² Nasserova revolucija iz 1952. protiv popustljive monarhije stoga je bila dugo očekivana. Ona se relativno polako razvijala: pod izravnim utjecajem Ghandijeva nenasilja, Nasser je odbio odobriti pogubljenje kralja Farouka s obrazloženjem da "revolucija rođena u krvi pogiba u krvi".³ Nasser je 1954. potpuno preuzeo politički nadzor i pregovarao o povlačenju britanskih trupa. Međutim, do njegove najvažnije intervencije i ostvarenja stvarne nezavisnosti Egipta došlo je tek 1956. Sumnjičavi prema Nasserovu nacionalističkom režimu, Sjedinjene Američke Države i Ujedinjeno kraljevstvo odlučili su da ne financiraju gradnju Asuanske brane; Nasser

² Boahen, 1985.; Vatikiotis, 1991.

im je uzvratio nacionalizacijom Sueskog kanala. Sueska kriza, u kojoj su Izraelci, Britanci i Francuzi uspješno napali Egipat, ali su zatim bili prisiljeni povući se pod pritiskom Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza, označila je, barem što se tiče Britanaca, prvi nesumnjiv kolonijalni poraz u modernom razdoblju. Francuzi, koji su nastojali zadati Nasseru odlučujući udarac jer su ga smatrali glavnim izvorom podrške pokretu otpora u Alžiru, utješili su se činjenicom da su barem na početku postigli kolonijalnu vojnu pobjedu.⁴

Sueska je kriza preko noći pretvorila Nassera u junaka na tri kontinenta, u jednog od neupitnih vođa nesvrstanih naroda i središnju ličnost osporavanja zapadnjačke dominacije nad Srednjim istokom, osobito nakon iračkoga popuštanja Zapadu u Bagdadskom paktu 1955. Kao što je to bio slučaj s Castrom i drugim revolucionarnim vođama, što je duže bio na vlasti to je postajao veći socijalist. Njegov je socijalizam poprimio oblik nacionalizacije koja je zamišljena tako da osigura ekonomsku nezavisnost, u sklopu s politikom preraspodjele zemlje i bogatstva, povećanom zdravstvenom brigom i deanglizacijom obrazovnog sustava, a sa svim tim je otišao dobar dio dalje nego li Nehru u Indiji. Nasserova "Filozofija revolucije" koja je napisana za vrijeme

³ Mazrui, 1993.

Palestinskoga rata 1948. i objavljena 1954., daje malo potvrda o temeljnom socijalističkom pristupu, mimo deklaracije da "svaki narod na zemlji prolazi kroz dvije revolucije". Prva je, tvrdi on, politička revolucija nacionalnoga oslobođenja. "Druga je revolucija društvena, a u njoj se društvene klase bore jedne protiv drugih sve dok se ne postigne društvena pravda za sve stanovnike i dok uvjeti ne postanu stabilni."⁵ U skladu sa svojom idejom o koncentričnim krugovima utjecaja koji se šire iz Egipta, Nasser je kombinirao panarabizam s panislamizmom i panafrikanizmom. Kao i Nkrumah s panafrikanizmom, nakratko je ostvario svoje ideje o arapskom ujedinjenju pridružujući se Siriji 1958. da bi stvorio Ujedinjenu arapsku republiku.

Nasserova ideologija bila je predominantno sekularna, promovirala je modernizaciju; zabranio je radikalno Muslimansko bratstvo ubrzo nakon što je došao na vlast. Do njegove smrti 1970. njegov je socijalizam izgledao ograničen u usporedbi sa socijalizmom drugdje u Africi, a njegovom se sekularizmu suprotstavio Gadafi uspostavom teokratske države u Libiji nakon udara 1969., koji je bio izveden po uzoru na udar koji je u Egiptu bio izveo sam Nasser. Nasserovi pokušaji da riješi problem palestinskih izbjeglica u pojasu Gaze završili

⁴ Clayton, 1994.

su katastrofalnim porazom Egipta u ratu s Izraelom 1967. godine.⁶ Kao i Nehru, unatoč svom nesumnjivom političkom i povijesnom utjecaju, Nasser nije razvio oblik socijalizma koji bi se mogao opisati kao ideološki ili teoretski napredak za egipatski marksizam ili marksizam triju kontinenta. Premda i sam Egipćanin, Abdel-Malek pridaje Nasseru malo važnosti u smislu šire povijesno-teoretske putanje. Rodinson pokazuje kako je politički razvoj u egipatskoj državi od revolucije naovamo bio općenito pragmatičan i pun sluha za okolnosti: to isto tako vrijedi i za Nasserov tijesan politički savez sa Sovjetskim Savezom, koji mu je omogućavao da kombinira arapski deistički socijalizam s autokracijom, ali mu nije omogućio da razvije nezavisnu, trikontinentalnu socijalističku poziciju.⁷

Gledamo li iz te perspektive, ba'thizam, panarapski nacionalistički pokret koji je izvorno zamišljen kao oblik islamskoga socijalizma, koji se pobunio protiv Ujedinjene arapske republike 1961., predstavljao je originalniju i važniju pojavu. Panarabizam je kasnije jenjao, ali nikada nije sasvim nestao. Imao je veliki utjecaj na reakcije na palestinsko pitanje, kao i na iračku invaziju na Kuvajt.⁸ Nasser je također aktivno poticao revoluciju u Africi, dajući materijalnu i moralnu

⁵ El-Nasser, 1954.

⁶ Mazrui i Tidy, 1984.; Vatikiotis, 1978.

⁷ Rodinson, 1979.

podršku narodnooslobodilačkim pokretima. Kairski radio je konstantno bio trn u oku Britanaca i Francuza, jer je emitirao suportivne poruke alžirskom F.L.N.-u, ciparskom E.O.K.A.-u i kenijskom Mau Mau. ⁹ Politički, međutim, Nasserova je uloga vođe antikolonijalnog panafrikanizma uvijek ostajala pomalo nategnuta; nakon 1957. u toj ga je ulozi zasjenio Nkrumah.

The Bandung Conference of 1955

Sa stajališta oslobodilačkih borbi najvažniji je simbolični događaj u Nasserovoj karijeri prije Sueza bila Bandunška konferencija 1955. Dvadeset devet arfičkih i azijskih zemalja sudjelovalo je u konferenciji; među vođama su bili Nehru, Nkrumah, Sukarno, Nasser i - geografski, premda ne i geopolitički, stršeći - Tito. Bandunška konferencija izgradila je veliku simboličnu moć na činjenici da je stvarno bila prva postkolonijalna međunarodna konferencija zemalja koje su tek nedavno stekle nezavisnost od bivšega kolonijalnoga svijeta. Bio je to, po riječima Abdel-Maleka, "prvi nacrt solidarnosti među koloniziranim zemljama."¹⁰ Sudjelovanje jugoslavenskog predsjednika Tita na Bandunškoj konferenciji bilo je deklaracija njegove nezavisnosti od Sovjeta. Kao i Tito, mnogi od vođa koji su prisustvovali konferenciji u Bandungu bili su socijalisti po sklonostima, ali riješeni da formiraju novi politički poredak orijentiran prema

⁸ Eikelman i Piscatori, 1996.; Hassan, 1999.

⁹ Baulin, 1962.; Thompson, 1969.

¹⁰ Abdel-Malek, 1981.

njihovim vlastitim potrebama. Konferencija je zaključena deklaracijom koja je pozivala na tješnje ekonomske, kulturne i diplomatske veze među zemljama Afrike i Azije, potvrdila je principe ljudskih prava i prava na samoopredjeljenje i pozvala na završetak kolonijalne vladavine u svim njezinim manifestacijama. Njezina glavna funkcija u tom stadiju bila je da djeluje kao koordinirana grupa za pritisak da bi se ti ciljevi postigli; konferencija je postigla neposredan politički učinak time što je na nju pozvan predstavnik alžirskoga F.L.N.-a.¹¹ Premda su izjavili da ne namjeravaju formirati regionalni blok, de facto objava sudionika na Bandunškoj konferenciji da su posebna politička skupina konstituirala je prvu javnu izjavu o stvaranju nezavisne transkontinentalne političke svijesti u Africi i Aziji. Može se reći da je kao formacija potencijalnoga novoga bloka, nove pogleda "trećega svijeta" na globalne prioritete, političke, ekonomske i kulturne, Bandunška konferencija 1955. predstavljala osnivački pokret postkolonijalizma. Bandung je na mnogo načina obilježio početak proizvodnje "postkolonijalnog" kao ideološke i političke pozicije, mimo svoje povijesne opisne referencije. Zaista, "Bandung" i "postkolonijalno" ponekad funkcioniraju gotovo kao sinonimi, čak i u smislu ograničenja na Aziju i Afriku i isključenja Latinske Amerike.

¹¹ Appadorai, 1955.; Azijsko-afrička konferencija, 1955.; Kahin, 1956.; Padmoe,

Na Bandunškoj konferenciji delegati su također postavili institucionalnu bazu pokreta koji će kasnije postati Pokret nesvrstanih zemalja, koji je formalno iniciran 1961. Pokret nesvrstanih predstavljao je pokušaj da se stvori novi blok, "blok trećega svijeta", pred sve polariziranijom globalnom situacijom za vrijeme Hladnoga rata između prvoga svijeta, Zapada, i drugoga svijeta, Sovjetskoga bloka. Kako su se prioritete premjestili s dekolonizacije na nejednakost među narodima, pokret nesvrstanih je također činio složan pokušaj da se preurede eksploatatorski ekonomski odnosi Zapada i svijetu ostalih. Pokret nesvrstanih sponzorirao je prijedlog Novoga međunarodnoga ekonomskoga poretka koji je iznesen pred Ujedinjene narode i posljedično ugrađen u Deklaraciju i program djelovanja s ciljem uspostave novoga ekonomskoga poretka Ujedinjenih naroda 1974. On je poslužio i kao osnova Grupe 77, koja se prvi put formirala na Konferenciji o trgovini i razvoju Ujedinjenih naroda 1964. Ne može se tvrditi da je kao politička institucija Pokret nesvrstanih bio išta uspješniji od Grupe sedamdesetsedmorice u provođenju važnijega rebalansa svjetske ekonomije, premda postavljena načela nisu izgubila na značenju i ostaju i dalje cilj za koji valja raditi i koji se treba postići. Problem s Pokretom nesvrstanih je taj da su strukture moći u Hladnome ratu u praksi činile nesvrstanost

1956.; Romulo, 1956.

nemogućom, dok je solidarnost u Pokretu kao bloku stalno slabila zbog međunarodnih razmirica. On nikad nije postao, kao što je to ustvrdio jedan zabrinuti britanski komentator, "obojeni zastor". Pomak prema ekonomskim prioritetima bio je priznanje fundamentalnog postkolonijalnog iskustva da politička nezavisnost ne znači i ekonomsku nezavisnost. Ta percepcija kontinuiranih oblika zavisnosti u svijetu kojim još uvijek dominira ekonomski imperijalizam pridonijela je posljedičnoj radikalizaciji na konferenciji u Havani 1966. U Havani su se prvi put tri južna kontinenta - Amerika, Azija i Afrika - našli zajedno u širokom savezu da formiraju Trikontentalu. Nasuprot Bandungu, havanska je Trikontinentala označila formalnu globalizaciju antiimperijalističke borbe.

I Anglofonski afrički socijalizam

Afrička kritika kolonijalizma, u obliku intelektualnoga, političkog, filozofskog i kulturnog odgovora na nametanje europske kolonijalne vladavine počela je mnogo prije nego što je komunizam imao bilo kakav utjecaj na subsaharsku afričku misao i političku praksu. Da bi se iole pravedno ocijenio afrički antikolonijalizam valjalo bi poznavati povijest afričkog političkog i vojnog otpora, čiju nam je kratku verziju izložio

C. L. R. James u svojoj "Povijesti crnačke pobune" 1938. i onu nešto dužu koju su napisali Rotberg i Mazrui 1970., zajedno s poviješću afričke antikolonijalne i nacionalne misli od kasnog osamnaestog stoljeća do današnjih dana. Važan broj intelektualaca aktivista koji su djelovali samo u Zapadnoj Africi kao prethodnica panafričkoga pokreta u devetnaestom i početkom dvadesetoga stoljeća zagovarajući na različite načine vrijednosti crpljene iz afričkih kultura, upozorava na rastući otpor prema europskom kolonijalnom sistemu. Među ključnim ličnostima te blistave intelektualne i političke kulture bili su James Africanus Hortus, autor knjige "Zapadnoafričke zemlje i narodi: obrana afričke rase", koja je izašla 1868., William Ferguson, prvi crni guverner Sierra Leonea, William Grant, trgovac, ekonomist i osnivač "Zapadnoafričkog reportera", političar George W. Johnson, filozofi Edward W. Blyden i Alexander Crummell, obojica emigranti - s Djevičanskih otoka i iz Sjedinjenih Američkih Država - povjesničari Samuel Johnson i C. C. Reindorf, odvjetnik sa Zlatne obale John Mensah Sarbah, novinari John Payne Jackson i Louis Huchard, koji su važni zbog svojih kritičkih stajališta prema britanskom, odnosno francuskom kolonijalizmu, nacionalisti Herbert Macaulay i Blaise Diagne te odvjetnik Joseph Casely Hayford. Među svima njima su najneposredniji politički utjecaj postigli Blyden i njegov

učenic Casely Hayford, autor "Nevezane Etiopije", koja je izašla 1911., sa svojim panzapadnoafričkim kulturnim nacionalizmom, pa su zato privukli i najviše pažnje. Léopold Senghor, a za njim i Mudimbe, također su smatrali Crummella pretečom pokreta négritude i panafricanizma, dok ga je Gilroy smatrao začetnikom koncepcije crnačkoga cionizma. Mnogi aktivisti iz dvadesetih, tridesetih i četrdesetdevetih godina dvadesetoga stoljeća, kao što su to bili Lamine i Léopold Senghor iz Senegala, Kwame Nkrumah sa Zlatne obale i Sékou Touré iz Gvineje, već su uživali plodove duge i znatne tradicije afričkoga političkog i intelektualnog otpora kolonijalizmu. Na postojanje znatnih doticaja afričkih, afričkoameričkih, afričkokaripskih i južnoameričkih radikalnih intelektualaca ukazuje činjenica da među njima nalazimo i Blydena i Crummella. U smislu političke povijesti, Crni Atlantik je djelovao kao regija čiji se pojedinačni elementi ne mogu razdvojiti jedni od drugih: povijest Sjeverne i Južne Amerike i Kariba neraskidivo je povezana s poviješću Afrike, a istinito je i obrnuto.

Općenito uzevši, kao i postkolonijalizam, trikontinentalni antikolonijalizam uvijek je bio proizvod dijaspore, amalgam lokalnoga i kozmopolitskoga, revolucionarna kombinacija koja nije bila samo proizvod same dijaspore, nego i razlika u jačini represije na kolonijalnim i

metropolitanskim područjima. Afrički antikolonijalizam između dva svjetska rata upravo se svojom internacionalnom dimenzijom razlikovao od političkih pokreta iz ranijega razdoblja. Stvaranju međunarodnih veza između aktivista u Americi, na Karibima i u Africi mnogo je pridonio Panafrički kongres, koji se nikada nije smio okupiti u samoj Africi. Prvi kongres je organiziran u Londonu 1900. na inicijativu trinidađanina Henryja Sylvestera Williamsa, osnivača Afričkoga saveza; rezultat te prve konferencije bilo je formiranje Panafričkoga saveza. Jezik dokumenta koji je donesen na konferenciji pod nazivom "Obraćanje narodima svijeta" - "Problem dvadesetoga stoljeća problem je obojene linije" - već nesumnjivo prepoznatljiv kao jezik Williama Edwardsa Burgharta Du Bois, koji je na konferenciji sudjelovao kao delegat i održao govor - važan je po podjednakoj pažnji koja je od početka do kraja bila posvećena položaju Afrikanaca u Africi i Afrikanaca u zemljama afričke dijaspori. Ta je podjednaka pažnja posve očito prisutna i na dva sljedeća Afrička kongresa koja su održana prije Prvoga svjetskoga rata, Svjetskom kongresu rasa koji je održan u Londonu 1911. i panafričkoj Međunarodnoj konferenciji o crncima održana u Tuskegeeu [Taskigiju] u Alabami sljedeće godine i na kojoj su sudjelovali Casely Hayford i predstavnici Britanske Istočne Afrike, Liberije, Nigerije, Ruande,

Portugalske Istočne Afrike i Južnoafričke Republike. Afrički se nacionalizam, možda više od bilo kojeg drugog antiimperijalističkog pokreta, odlikovao internacionalizmom i neobično visokim stupnjem suradnje u procesu njegova razvitka među Afrikancima u Africi, Americi, na Karibima i u Europi. Oni koji su živjeli izvan Afrike, bilo u dijaspori bilo u progonstvu, uvijek su uspijevali ostati u vezi s crnačkim političkim organizacijama u Africi koje su bile osnovane u dvadesetome stoljeću: bili su to, među mnogim drugima, Afrički nacionalni kongres, koji je osnovan 1912., Destur i Neo-Destour u Tunisu 1920., Nacionalni kongres britanske Zapadne Afrike koji je na Zlatnoj obali osnovao Casely Hayford, a u Nigeriji dr. Akiwande Savage 1920., Kikuyuški centralni savez Kenije iz dvadesetih, Socijalistička federacija Senegala i Marokanski komitet akcije iz tridesetih godina dvadesetoga stoljeća. Trikontinentalni antikolonijalizam uvijek je kao svoje sastavne elemente obuhvaćao politiku i teoriju: politiku i teorijsku kritiku koje su se razvijale na misaonoj razini, ali su se istodobno i primjenjivale u praksi putem materijalnih strategija i metoda.

Tako su mehanika i izgradnja afričkoga oslobođenja preuzele oblik interkontinentalnoga pokreta, koji nikada nije djelovao izolirano od značajnoga angažmana Sjedinjenih Država i Kariba - kasnija kubanska intervencija u Angoli bila

je zamišljena u istom tom duhu i daleko od toga da radikalno odstupi od njega. Danas ima malo smisla praviti povijesnu podjelu između postkolonijalne dijasporske i domaće afričke politike. Od dana stvaranja Crnoga Atlantika Afrikanci koji su živjeli na dva kontinenta nikad nisu dopustili da ih razdvoji Atlantski ocean. U dvadesetome stoljeću afrički su intelektualci aktivisti boraveći u inozemstvu organizirali političke grupe, izdavali novine, pisali knjige i članke, a poslije su se, nakon Drugoga svjetskoga rata, iznimno angažirali u političkom životu svojih domovina. Stvorene su i tijesne veze anglofonskih i frankofonskih aktivista: na primjer, dok je boravio u Londonu, Nkrumah je dvaput putovao u Pariz da bi se sastao s afričkim članovima Francuske narodne skupštine - među kojima su bili i Sourous Apithy i Léopold Senghor - i proveo s njima mnoge sate planirajući stvaranje Saveza socijalističkih republika Zapadne Afrike. Apithy i Senghor su kasnije išli u London kao predstavnici zapadnih Afrikanaca na Zapadnoafričkoj konferenciji koja je održana 1948. Kasnije, 1968., Nkrumah je rekao: "Pokret Crne sile u Sjedinjenim Američkim Državama i borbe naroda afričkoga porijekla na Karibima, u Južnoj Americi i drugdje, čine integralni dio afričke političke i vojne revolucionarne borbe." Već je i sama pratnja s kojom se Nkrumah vratio u Ganu bila model međusobne povezanosti Crnoga Atlantika, jer je u njoj

bilo ekonomista i političara iz Sjedinjenih Država i s Kariba, premda taj aspekt njegova režima nije bio omiljen među mnogim članovima njegove stranke.

II ODJAVA: Slušali ste treću emisiju u nizu kojim povijesno sagledavamo antikolonijalni otpor afričkih, azijskih i južnoameričkih naroda. Večeras smo govorili o Egiptu i Nasserovoj ulozi, te o anglofonim afričkim antikolonijalnim gibanjima. Autor teksta je Robert Young. Prevela: Zdenka Ungar. Čitali: _____ i _____. Snimio(la): _____. Uredila: Biljana Romić.